

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGÁNAK
ELNÖKSÉGI TANÁCSA

Eln. Tan. B. törv. 660/1989/6. szám

A Népköztársaság nevében!

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa Budapesten 1989. évi július hó 6. napján megtartott nyilvános ülésen meghozta a következő

h a t á r o z a t o t :

Nagy Imre és társai ügyében megállapítja, hogy a Legfelsőbb Bíróság Népbíró-sági Tanácsának TB. NB. 003/1958/18. számú és TB. NB. 003/1958/12. számú ítélete törvénytörtő. Ezért ezeket az ítéleteket hatályon kívül helyezi.

Nagy Imrét, dr. Donáth Ferencet, Gimes Miklóst, Kopácsi Sándort és dr. Szilágyi Józsefet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének vádja alól, valamint Nagy Imrét a hazaárulás és Kopácsi Sándort a zendülés vezetésének vádja alól,

Tildy Zoltánt a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom előmozdításának vádja alól,

Maléter Pált a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmények és a zendülés vezetésének vádja alól,

dr. Jánossi Ferencet és Vásárhelyi Miklóst a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel vádja alól – bűncselekmény hiányában – felmenti.

A törvényességi óvás elbírálása során felmerült bűnügyi költséget az állam viseli.

I n d o k o l á s

I.

A Legfelsőbb Bíróság Népbíró-sági Tanácsa az 1958. június 15-én kelt TB. NB. 003/1958/18. számú ítéletével N a g y I m r e I. r. terhelte a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett bűntett, valamint hazaárulás büntette miatt halálra és teljes vagyonekobzásra;

dr. D o n á t h F e r e n c II. r. terhelte a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett bűntett miatt 12 évi börtönre, a büntetőtörvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 10 évi eltiltásra és teljes vagyonekobzásra;

G i m e s M i k l ó s III. r. terhelte a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett bűntett miatt halálra és teljes vagyonekobzásra;

T i l d y Z o l t á n IV. r. terhelte a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom előmozdításával elkövetett bűntett miatt 6 évi börtönre, a

büntetőtörvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 6 évi eltiltásra és teljes vagyonekobzásra;

Maléter Pál V. r. terheltet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekménnyel elkövetett bűntett miatt és – mint vezetőt – zendülés bűntette miatt halálra, lefokozásra, a rend- és díszjelek elvesztésére, valamint teljes vagyonekobzásra;

Kopácsi Sándor VI. r. terheltet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésével elkövetett bűntett miatt és – mint vezetőt – zendülés bűntette miatt életfogytiglani börtönbüntetésre, állásvesztésre, a büntetőtörvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 10 évi eltiltásra, a rend- és díszjelek elvesztésére, valamint teljes vagyonekobzásra;

dr. János Ferenc VII. r. terheltet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette miatt 8 évi börtönre, a büntetőtörvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 10 évi eltiltásra és teljes vagyonekobzásra;

Vásárhelyi Miklós VIII. r. terheltet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétellel elkövetett bűntett miatt 5 évi börtönre, a büntetőtörvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 5 évi eltiltásra, és 1000 forint részleges vagyonekobzásra ítélte.

A Népbírószági Tanács az 1958. április 22-én kelt TB BN 003/1958/12. számú ítéletével

dr. Szilágyi Józsefet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedéssel elkövetett bűntett miatt halálra és teljes vagyonekobzásra ítélte.

A kihirdetésükkel jogerős ítéletek ellen a legfőbb ügyész Bfl. 21 206/1989. szám alatt törvényességi óvást emelt, eljárási szabálysértések, megalapozatlanság és a büntető anyagi jogi szabályok téves alkalmazása miatt. Az Elnökségi Tanács általános megállapításai az óvás elbírálásával kapcsolatban a következő:

Az Országgyűlés, a kormány és az MSZMP, valamint a magyar közvélemény ma merőben másként értékeli az 1956. évi eseményeket, mint akár néhány hónappal korábban, s ezen belül Nagy Imrének és társainak történelmi szerepét is. Politikai és erkölcsi rehabilitálásuk gyakorlatilag megtörtént. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának feladata, hogy jogi, törvényességi szempontból vizsgálja felül az ügyet, mind az eljárást, mind az ítéleteket.

A tényállás, amelynek alapján Nagy Imrét és társait annak idején elítélték, a törvényességi eljárásban nem módosítható, új eljárás lefolytatására pedig sem lehetőség, sem szükség nincs. Az Elnökségi Tanács mindenekelőtt azt vizsgálta, hogy a Népbírószági Tanács jogilag helyesen értékelte-e a tényeket, s a vád tárgyává tett cselekmények a helyes jogi értékelés szerint bűncselekmény valósítanak-e meg. Ehhez képest másodlagos – bár a korra és a törvényesség akkori állapotára jellemző –, hogy az ügyben megtartották-e az eljárási szabályokat.

Hasonló a helyzet az egyes ténymegállapításokat vagy ténybeli következtetéseket érintő megalapozatlansággal is. Ennek ma már csak annyiban van jelentősége, befolyásolta-e és hogyan a vád tárgyává tett cselekmények jogi értékelését. Kiküszöbölésükre pedig olyan módon van lehetőség, hogy az Elnökségi Tanács a jogi felülvizsgálat keretében figyelembe vesz egyes olyan köztudomású, a korabeli sajtóból is ismert tényeket, amelyekre tekintettel a vád tárgyává tett cselekményeket másként kell értékelni, mint a Népbírósi Tanács tette, illetve rámutat az ítéletek indokolásának belső ellentmondásaira.

Mindebből következik, hogy az Elnökségi Tanács szükségtelennek tartja az ítéleti tényállás részletes megismétlését, s a jogi felülvizsgálat szempontjából jelentős tények rövid összefoglalására szorítkozik.

II.

A Népbírósi Tanács TB. NB. 003/1958/18. sz. ítélete szerinti tényállás rövid összefoglalása.

A Népbírósi Tanács a büntetőjogilag jelentős tényállást a következő kérdések vizsgálatára korlátozta:

A/ Az a politikai erőcsoportosulás, amely Nagy Imre személye köré tömörült, a BHÖ 1. pontja szerinti „az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, illetve mozgalom” fogalomkörébe tartozik-e.

B/ Ha ez ilyen szervezkedés (mozgalom) volt, akkor tagjainak kollektív tevékenysége, amelyet ennek keretében kifejtettek, milyen büntetőjogilag jelentős szerepet játszott

- 1./ az 1956. október 23-i ellenforradalom kitörésében;
- 2./ 1956. október 23. és november 4. között az ellenforradalom kibontakozásában;
- 3./ 1956. november 4. után a proletárdiktatúra rendjének konszolidálása elleni küzdelemben.

C/ Az államrend elleni szervezkedés (mozgalom) e kollektív tevékenységébe beilleszkedett-e és hogyan az egyes vádlottak tevékenysége.

A/

1. 1955. március végétől polgári értelmiségi elemek tömörültek Nagy Imre körül. Nagy Imre kezdeményezésére 1955. végén kollektív fellépést terveztek a párton belül Nagy Imre kizárásának megakadályozására, majd Gimes Miklós, Jánossi Ferenc és Vásárhelyi Miklós kezdeményezésére az MDP kultúrpolitikájában fellelhető tényleges hibák ellen szerveztek kollektív fellépést. Megfogalmazták az ún. „írói memorandumot”, és megszervezték annak aláírását. Ezzel túlléptek „a párton belüli frakciós tömörülés” keretein, és olyan tevékenységet folytattak, amely már az állam ellen irányuló szövetkezés ismérveit rejtette magában. Így sikerült a kulturális tömegszervezetekben (Írószövetség, Újságíró Szövetség stb.) megnövelniük Nagy Imrének és környezetének befolyását.
2. Ugyanebben az időben (1955. végén, 1956. elején) Nagy Imre írásban is lefektette, és közvetlen környezetében titkosan terjesztette politikai elképzelé-

seit. Ilyen jellegű írásai „A magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdései”, „A marxizmus-leninizmus alkalmazásának néhány időszerű kérdése”, „A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk időszerű kérdései”. Ezekben többek között kifejtette: a pártvezetés csődbe vitte az országot, elfajzott, bonapartista hatalom, amelyet fel kell számolni. Közvetve tagadta a munkásosztálynak és pártjának vezető szerepét, elképzelhetőnek tartotta a visszatérést a többpártrendszerhez. Egyenlőségjelet tett a támadó jellegű tömbpolitika és az ellensúlyozására létrejött védelmi szövetség között és azt fejtette ki, hogy az imperialista tömbpolitika ellensúlyozására létrejött védelmi szövetségben való részvétel sérti Magyarország függetlenségét és szuverenitását.

3. 1956. tavaszától Nagy Imre „közvetlen környezete” a már megszerzett és megnövekedett politikai befolyását arra használta ki, hogy Nagy Imre eszméit terjessze az értelmiség, különösen az értelmiségi ifjúság körében. Erre felhasználták a Petőfi-kört, a TTIT-t és az egyéb kulturális fórumokat is. Tevékenységüket megbeszélték és összehangolták, az egyes tervezett felszólalásokat előre megbeszélték. Nagy Imre és társai – elsősorban Losonczy Géza, Vásárhelyi Miklós – Tánczos Gáboron és Kardos Lászlón keresztül érvényesítették befolyásukat.

4. Szilágyi József közel egy éven át próbálta Kopácsi Sándort beszervezni a társaságba, végül 1956. október elején Nagy Imrével való személyes találkozóját is létrehozta.

5. 1956. nyarán Gimes Miklós javaslatot tett Nagy Imrének arra, hogy hozzanak létre „illegális bizottságot” a csoport tevékenységének irányítására, de Nagy Imre ezt elhárította, mert fenn akarta tartani a legalitás látszatát és a saját egyszemélyi vezetését.

6. Nagy Imre megbízta Gimes Miklóst, Jánossi Ferencet és Vásárhelyi Miklóst azzal, hogy adják át Georgievics jugoszláv követségi első titkárnak azokat az írásműveket, amelyeket a párt és állami vezetők előtt eltitkolt.

7. Losonczy Géza és Haraszi Sándor 1956. október közepén konspiratív találkozót szervezett meg Kéthly Annával, akivel arról tárgyaltak, milyen álláspont-ra helyezkednének a jobboldali szociáldemokraták egy olyan új Nagy Imre-kormány kapcsolatban, amely az ismertetett célkitűzéseket valósítaná meg. Mindezek alapján a Népbírószági Tanács arra a ténybeli következtetésre jutott, hogy a Nagy Imre személye körül tömörülő politikai erőcsoportosulás 1955. végére az államrend aláásására és megdöntésére irányuló szervezkedés jellegét öltötte magára.

B/

1. A szervezkedés tagjainak agitációs tevékenysége egyre erősödött, áttért a különböző szervezetekre, koncentrált támadást indítottak a párt és a kormány politikájának lejáratására. Az általuk létrehozott mozgalmat képtelenek voltak fékentartani. 1956. szeptemberében és októberében saját mozgalmuk is arra kényszerítette Nagy Imrét és szervezkedésének tagjait, hogy levonják elveik gyakorlati konzekvenciáit.

Az ellenforradalmat közvetlenül megelőző napokban és első korai szakaszában a különböző csoportok egységes politikai platformot próbáltak kialakítani az MDP-vel szemben. Pontokba foglalva terjesztették politikai programjukat, majd ezeket egyeztették. „Örségváltást” követeltek, a demokratizmus olyan jellegű kiterjesztését, ami lényegileg a munkásosztály és a párt vezető szerepe ellen irányult, valamint az ország „semlegessé” nyilvánítását, a kilépését a Varsoói Szerződésből.

1956. október 22-én és 23-án összejövetelt tartottak (Nagy Imre, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Gimes Miklós stb. részvételével) és hozzáláttak a leendő Nagy Imre kormány programjának kidolgozásához, október 22-én este a Kardos László lakásán összejött társaság megbeszélte, hogyan vegyék át Nagy Imre hívei a DISZ vezetőségében a vezető funkciókat.

1956. október 22-én este a Műgyetemen tartott gyűlésen Szilágyi József kétszer is felszólalt. Állást foglalt a sztálinizmus elleni harc, a tüntetés mellett, majd felkereste Kopácsi Sándort és arra kérte, hogy a rendőrség ne akadályozza meg a tüntetést.

1956. október 23-án délelőtt a társaság tagjai Losonczy Géza lakásáról telefon-összeköttetést tartottak Tánczos Gáborral, aki a Petőfi-kör vezetősége részéről a tüntetést szervezte. Tánczos tájékoztatta őket a helyzet alakulásáról, ők pedig útmutatásokat adtak neki.

Mindezek alapján a Népbírószági Tanács arra a ténybeli következtetésre jutott, hogy Nagy Imrének és a szervezkedés többi tagjainak agitációja nyomán a szervezkedés által létrehozott mozgalom: a Petőfi-kör egyetemi fiókkörei robbantották ki az 1956. október 23-i tüntetést abból a célból, hogy a fennálló rendet megdöntve Nagy Imre eszméit diadalra vigyék.

2. A szervezkedés és az általa létrehozott mozgalom egyes tagjai 1956. október 23. és 28. között három, egymással szoros kapcsolatot tartó góc köré tömörültek. Ezek az MDP Központi Vezetőségének épületében Nagy Imre mellett, a Budapesti Rendőrfőkapitányságon Kopácsi Sándor mellett, illetve az Írószövetség épületében alakultak ki.

A kezdeményezést és az irányítást a Nagy Imre személye körüli góc tartotta kézben, bár főleg október 25. után a Deák téri gócban, különösen Szilágyi Józsefnél megvolt a hajlandóság arra, hogy magához ragadja a kezdeményezést. Október 23. és 25. között a szervezet tagsága és egyes vezetői küldöttségek útján követelték Nagy Imrétől, hogy az MDP vezetősége álljon a „forradalom” élére, támaszkodjon a „felkelők” fegyveres erejére. Így az „angyalföldi munkásküldöttségben” részt vett Szilágyi József és Gimes Miklós is.

1956. október 28-án a szervezkedésnek ez a koncentrált akciója kompromisszumra készítette az MDP vezetőségét, összehívták a szervezkedés, illetve mozgalom tagjait, híveit, és megalakították a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságát. A bizottság kiáltványt tett közzé, s úgy értékelte, hogy megnövekedett a „baloldali restauráció” veszélye. Megvitatták, hogy az MDP feloszlása esetén milyen új pártot vagy mozgalmat hozzanak létre.

Nagy Imre kormánynyilatkozata nem elégítette ki a szervezet tagjait. A legjelentősebb ellentét a nyilatkozat és a kiáltvány között abban állott, hogy a nyilatkozat a fegyverek beszolgáltatására szólított fel, s arra utalt, hogy megalakult az új karhatalom a honvédség, stb., valamint a munkásság és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból. Ezzel szemben a kiáltvány arra hív fel, hogy „a forradalom vívmányainak megőrzésére” hozzák létre ezt a szervezetet.

A rádióban elhangzott nyilatkozat után kampány indult Nagy Imre népszerűsítésére, arra hivatkoztak, hogy Nagy Imre eddig „az ÁVH foglya” volt és kényszerítették őt nyilatkozatainak megtételére. Október 30-án a rádió be is jelentette, hogy Nagy Imre nem tudott a szovjet csapatok Budapestre hívásáról és a statárium kihirdetéséről.

Nagy Imre nem hívta össze többé a Minisztertanácsot, nem lépett fel a lincselések és más kilengések ellen. A fegyveres csoportok tagjaiból kezdték megszervezni a nemzetőrséget, egyedül a Budapesti Rendőrfőkapitányságon Kopácsi Sándor – Nagy Imre utasítására – több mint húszezer fegyvert szolgáltatott ki az ellenforradalmároknak.

Nagy Imre tárgyalásokba bocsátkozott több csoport vezetőjével, és Király Bélát nevezte ki a nemzetőrség parancsnokának.

1956. október 28. után Nagy Imre nem tartott minisztertanácsot, a törvényes kormány helyett szűkebb „kabinetet” hozott létre koalíciós alapon, s a Minisztertanács, illetve az Elnöki Tanács jogkörét kisajátítva minden kormányzati kérdést ebben a testületben döntöttek el. A kabinet határozta el a kormány átalakítását, a Varsói Szerződés felmondását, a semlegesség kinyilvánítását, sürgönyöket küldött az ENSZ-nek, hogy a nagyhatalmak „garantálják” a kinyilvánított semlegességet.

Valótlan volt az a hivatalos közlemény, amely szerint az Elnöki Tanács a Minisztertanács addigi tagjait saját kérésükre felmentette és azokat a személyeket nevezte ki, akik a kabinetüléseken részt vettek.

1956. november 4-én a szovjet hadsereg fellépése után, Nagy Imre rádiószózatban nyilatkozott a rend helyreállítása ellen, majd csoportjának többsége a jugoszláv nagykövetségre menekült.

3. A jugoszláv nagykövetség épületében a csoport tagjai tovább konspiráltak, az MSZMP intézőbizottságának nyilvánítva magukat tárgyalásokba, illetve érintkezésbe bocsátkoztak a jugoszláv állam vezetőivel, a koalíciós partnerekkel, közvetett úton a Szabad Európa rádióval és a szervezkedésnek a követségen kívül maradt tagjaival a proletárdiktatúra helyreállítása ellen és a konszolidáció megakadályozása érdekében teendő lépésekről.

Üzenetük – 1956. november 10. körül a követségről kiküldött körkérdések – ösztönzésére november 13-án megalakult a „Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom”, amely azután kiadta az Október Huszonharmadika című ellenforradalmi lapot.

C/

1. A Nagy Imre egyéni tevékenységével kapcsolatos tényeket nagyjából az A/ és B/ fejezet már rögzíti, ezért az ítéleti tényállás e részéből csak arra kell utalni, hogyan értékelte a Népbírószági Tanács Nagy Imre szerepét, illetve védekezését.

Nem fogadta el azt a védekezést, hogy Nagy Imre „mérséklőleg” hatott társaira, és megállapította, hogy csak taktikai nézeteltérésekről volt szó, illetve Nagy Imre óvatosabban tört államellenes céljai felé, mint némely társa.

Nem fogadta el azt a védekezését, hogy Nagy Imre az MDP vezető szerveinek állásfoglalásához igazodott. Valójában passzívan viselkedett, nem nyilvánított véleményt, de akadályozta is az elhatározott intézkedések végrehajtását (feloldotta a kijárási tilalmat, tiltakozott a Corvin közti ellenforradalmi góc felszámolására tervezett katonai intézkedések ellen stb.). Végeredményben kétértelmű magatartást tanúsított.

Alaptalan az a védekezése, hogy a Minisztertanács elnökeként járt el, egyébként is a nemzetőrség felállításának semmi köze a párton belüli kompromisszumhoz és a kormánynyilatkozathoz. A kormányátalakításokat, a Varsói Szerződés felmondását, és a semlegesség kinyilvánítását nem terjesztette a párt vezető szervei elé. Ezekkel az intézkedésekkel kapcsolatban még a kabinetet is kész helyzet elé állította.

2. Donáth Ferenc 1956. tavaszán csatlakozott a már kialakult Nagy Imre-szervezkedéshez, majd közreműködött annak szervező- és propaganda tevékenységében.

1956. október 23-án este részt vett a Nagy Imre programjának megszerkesztésére tartott értekezleten és vállalta e program mezőgazdasági részének kidolgozását.

A Központi Vezetőség Donáth Ferencet tagjává és titkárává kooptálta. Október 24-én lemondott funkciójáról, kijelentve, hogy gyökeres változásokra van szükség. A Központi Vezetőség október 25–26-i ülésén követelte az ellenforradalom „demokratikus mozgalom”-ként való értékelését, a fegyveres ellenforradalmárok beolvasztását a fegyveres erők kötelékébe. E fellépés eredménytelensége miatt megismételte lemondását.

Október 28-án jelen volt a kormánynyilatkozatot megfogalmazó értekezleten. Ugyancsak részt vett a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának tájékoztató értekezletén.

November 4-én hajnalban részt vett Nagy Imre rádiószózatának megfogalmazásában, majd ő is a jugoszláv követségre menekült, és ott az ún. „intézőbizottság” tagjaként részt vett az ismertett tevékenység elhatározásában.

3. Gimes Miklós újságíró 1955-ben az elsők között csatlakozott a Nagy Imre-csoporthoz. Cikkeiben is terjesztette Nagy Imre eszméit, és 1956. tavaszán ő tett javaslatot az illegális bizottság megalakítására.

1956. október 22-én részt vett a programszerkesztés céljából összehívott értekezleten és vállalta a külpolitikai rész elkészítését.

Október 23-ától 27-ig a Szabad Nép szerkesztőségében tartózkodott, és lényegében ő vezette a szerkesztőséget. Október 27-én a Budapesti Rendőrfőkapitányság épületébe ment át és részt vett a szervezkedés itteni gócnak megbeszélésein. Tagja és egyik hangadója volt az „angyalföldi munkásküldöttség”-nek, majd közreműködött Nagy Imre rádiónyilatkozatának elkészítésében.

Október 29-én több személlyel közösen létrehozta a Magyar Szabadság című napilapot, és ennek első számában ő írta a programadó vezércikket. A cikkben állást foglalt a „népképviseleti demokráciára” való visszatérés mellett.

November 4. után, amikor a csoport vezetői közül egyedül ő maradt a követségen kívül, röplapokat szerkesztett – november 6–8. között –, amelyeken harcra szólította fel a magyar népet, hogy a szovjet hatóságokat a Nagy Imrével való tárgyalásokra kényszerítsék.

November 13-án több gyűlésen vett részt, és kifejtette, hogy Nagy Imre kormánya a törvényes kormány, és addig nem szabad feladni a harcot, amíg ezt nem ismerik el.

Ezután Bohó Róbert lakásán többekkel együtt megbeszélést tartott. Ide juttatta el Nagy Balázs a jugoszláv követségen tartózkodó „intézőbizottság” Tánczos Gábor által közvetített üzenetét.

A megbeszélésen létrehozták a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom elnevezésű illegális szervezkedést és azt is elhatározták, hogy Gimes Miklós szerkesztésében kiadják az Október Huszonharmadika című lapot, mint a mozgalom lapját. Gimes Miklós letartóztatásáig a lap négy száma jelent meg. A cikkekben ellenállásra szólították fel a dolgozókat a kormány és a szovjet hadsereg ellen.

4. Tildy Zoltán 1956. október 23. után kapcsolódott be újra a politikai életbe. A párt vezetőinek kérésére megnyugtató jellegű rádiónyilatkozatot tett, majd a Nagy Imre kormány tagja lett államminiszterként. Támogatta Nagy Imre szervezkedését, követelte az egypártrendszer felszámolását és a koalíciós pártok bevonását a kormányzásba. November 2-ára sikerült is elérni, hogy a kabinet a Kisgazdapárt és más pártok tagjaiból álljon és így kiszorítsák a kommunista minisztereket a kormányzásból.

Tildy Zoltán fellépett Mindszenty József bíboros kiszabadítása, Budapestre hozatala és „jogainak visszaállítása” érdekében. Részt vett a „rehabilitációs nyilatkozat” elkészítésében, tárgyalt Mindszentyvel, és lényegében ő tette lehetővé, hogy minden ellenőrzés nélkül mondja el a rádióban emlékezetes „szózatát”.

Október 30-i rádiónyilatkozatában önkényesen bejelentette Magyarország ENSZ képviselőjének azonnali hazarendelését, november 2-i sajtónyilatkozatában kijelentette, hogy „semleges államként” akarunk élni, s ezért a Varsói Szerződést is felmondtuk.

Nagy Imre november 4-i rádiószózatának elhangzása után Tildy Zoltán adott utasítást arra, hogy azt továbbítsák az ENSZ főttkárához, és ő adott Háy Gyu-

lának engedélyt arra, hogy a segélykérő írószövetségi nyilatkozatot a rádióba beolvashassa.

5. Maléter Pál 1956. október 23. előtt nem állt kapcsolatban a Nagy Imre-csoporttal. Hivatásos katonatisztként 1956. október 25-én a Kilián laktanya megtisztítására kapott parancs végrehajtása során megingott és érintkezésbe lépett a Corvin közti ellenforradalmi csoporttal. Ekkor még bizonyos kettősség jellemezte magatartását, mert a tárgyalásokkal egyidejűleg fegyveres akciókat folytatott a Kilián laktanya megtisztítására. Később azonban bejelentette, hogy nem hajlandó engedelmeskedni a honvédelmi miniszter parancsának, egységével együtt átállt a „felkelők” oldalára.

Nagy Imre a „felkelők” képviselőjeként előbb a honvédelmi miniszter helyettesének, majd honvédelmi miniszternek nevezte ki.

A Népbírószági Tanács arra a ténybeli következtetésre jutott, hogy Maléter Pál előzetesen tudott a Budapesti Pártbizottság épületének 1956. október 30-i ostromáról, és előmozdította annak „sikerét”, az ostrom idején fogvatartotta azt a személyt, (Virágh Jánost), akit azzal gyanúsítottak, hogy beépített ember és elárulja a pártház ostromának tervét.

Maléter Pál a különböző fegyveres erőket a szovjet csapatok ellen tömörítette parancsnoksága alatt, előkészületeket tett a Kilián laktanya védelmére a szovjet csapatokkal szemben.

6. Kopácsi Sándor a Budapesti Rendőrfőkapitányság vezetőjeként az 1956. október 23-i tüntetés előtt jutott el a szervezkedéssel való akarategységig. Szilágyi József kérésére ígéretet tett arra, hogy nem lövet a tüntetőkre.

Október 23. és 26. között az ő magatartását is bizonyos felemáság jellemezte. Szervezkedésbeli társait befogadta a rendőrfőkapitányság épületébe, eltúrta, hogy ellenforradalmi góc alakuljon ki mellette. Másrészt ebben az időben még harcolt az ellenforradalmárok ellen, és beosztottjait is erre utasította. Október 26-án azonban olyan utasítást adott ki a kerületi rendőrkapitányságoknak, hogy ne bocsátkozzanak tűzharcba, ha megtámadják őket, vonuljanak vissza.

Ezután az ő részvételével folyt a „nemzetőrség” megszervezése. Október 30-án Nagy Imre Király Bélát nevezte ki a nemzetőrség parancsnokává, Kopácsi Sándort pedig a helyettesévé, egyben utasította utóbbit a nemzetőrség felfegyverzésére. Ennek eredményeként Kopácsi Sándor több mint 20 000 fegyvert osztott ki ellenforradalmárok, huligánok között.

A továbbiakban Kopácsi Sándor erősen háttérbe szorult Király Béla és Maléter Pál mellett. November 5-én ugyancsak a jugoszláv követségre akart menekülni, de elfogták.

7. Jánossi Ferenc, Nagy Imre veje a családi kapcsolatoknál fogva titkári, szervezői tevékenységet fejtett ki Nagy Imre személye körül és összekötő szerepe volt a szervezkedés tagjai és Nagy Imre között. Így közreműködött abban, hogy Nagy Imre írásművei eljussanak a jugoszláv vezetőkhez.

1956. október 23. után Nagy Imre „kísérőjeként” került a pártközpontba s innen ment el október 25-én az Írószövetségbe a küldöttség megszervezésére.

A készülő intézkedésekre, állásfoglalásokra vonatkozó értesüleiséről, amelyeket Nagy Imrétől szerzett, továbbította a szervezkedés más résztvevőinek, így a Deák téri gócnak. November 2-án Nagy Imre ismét vezérőrnagynak nevezte ki, és a HM Nevelésügyi Főcsoportfőnökség vezetésével bízta meg. November 2-án ő is a jugoszláv követségre menekült.

8. Vásárhelyi Miklós már kezdetben csatlakozott a Nagy Imre-csoporthoz, részt vett ennek a csoportnak szervezkedéssé változtatásában (írói memorandum), majd tevékenysége a szervezkedés kiszélesítésére és céljainak propagálására irányult.

1956. október 23. után részt vett Losonczy Géza és Donáth Ferenc második lemondó nyilatkozatának írásba foglalásában, majd döntő szerepe volt a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága kiáltványának megvitatásában.

Ezt követően Nagy Imre és Losonczy Géza „sajtófőnökeként” tevékenykedett, majd társaihoz hasonlóan a jugoszláv követségre akart menekülni, de ez nem sikerült, ezért a követség egyik beosztottjának a lakásán bujkált. Az „intézőbizottság” hozzá is eljuttatta körkérdéseit.

A TB. NB. 003/1958/12. sz. ítélet szerinti tényállás
rövid összefoglalása.

Dr. Szilágyi József 1955. végén csatlakozott a Nagy Imre csoporthoz. 1956. közepén részt vett a Petőfi-körben folytatott propagandatevékenységben.

Kopácsi Sándort olyan irányban befolyásolta, hogy fogadja el a Nagy Imre csoport politikai álláspontját, majd létrehozta Nagy Imrével való személyes találkozását.

1956. október 20-án Kecskeméten a megyei vezető funkcionáriusok előtt kifejtette, hogy a sztálinista elemeket el kell távolítani a párt és az állam vezetéséből.

1956. október 22-én felszólalt a műegyetem gyűlésén és a tömeget a tüntetés irányában befolyásolta. Telefonon, majd személyesen is kérte Kopácsi Sándortól, hogy a rendőrség ne akadályozza meg a tüntetést.

Október 23. után ugyancsak a Budapesti Rendőrfőkapitányságra ment és Kopácsi Sándort, illetve a főkapitányság vezető tisztikarát olyan irányban befolyásolta, hogy ne lépjenek fel a „felkelőkkel” szemben.

Október 27-én másokkal együtt részt vett az „angyalföldi” küldöttségben, és Nagy Imrét arra akarták rávenni, függetlenítse magát az MDP Központi Vezetőségétől, és álljon az ellenforradalmárok követeléseinek mellé.

Október 29-től november 4-ig Nagy Imre személye körül működött abból a célból, hogy Nagy Imrét az ő politikai elképzeléseinek következetesebb végrehajtására bírja. November 4-én ugyancsak a jugoszláv követségre menekült.

III.

Az ügy jogi felülvizsgálata.

A legfőbb ügyész a törvényességi óvásban – az ítéleti tényállások szó szerinti közlése után – felsorolja azokat az eljárási és anyagi jogi szabálysértéseket,

amelyek miatt a Népbíróági Tanács ítéleteit törvénysértőnek tartja. A törvénysértések három fő csoportját különíti el.

Először – az óvás A/ fejezetében – az eljárási szabálysértéseket részletezi. Rámutat számos eljárási alapelv és rendelkezés megsértésére, amelyek lényegesen korlátozták Nagy Imrét és társait a védekezési joguk gyakorlásában, és oda vezettek, hogy a bizonyítás egyoldalúvá vált, a terhelő körülményekre helyezte a hangsúlyt.

Részben az eljárási szabálysértések miatt is, fejt ki az óvás B/ fejezete, az ítéletek tényállása hiányos, több ténymegállapítás nincs bizonyítékokkal megalapozva, illetve helytelen ténybeli következtetéseken alapul. Az óvás ismerteti ezeket a megalapozatlanságokat, és felhívja a figyelmet az indokolás több belső ellentmondására is.

Mindezek folyományaként a Népbíróági Tanács olyan eseményekért is felelőssé tette Nagy Imrét és társait, amelyek valójában nem róhatók a terhükre, illetve tévesen – és a terhükre – vett figyelembe több tény.

Az eljárási szabálysértések és a megalapozatlanság önmagukban is elegendők lennének az ítéletek hatályon kívül helyezésére, de nem ez a döntő – hangsúlyozza az óvás –, hanem a büntető anyagi jogi szabályok helytelen alkalmazása. A Népbíróági Tanács ugyanis bűncselekménynek minősített olyan magatartásokat, amelyek valójában nem azok.

Az óvás a C/ fejezetében részletesen indokolja, hogy a politikai vita, a pártok bírálata kívül esik a büntetőjogi megítélés körén, nem tekinthető szervezkedés vagy mozgalom kezdeményezésének stb. Rámutat: a Népbíróági Tanács figyelmen kívül hagyta, hogy Nagy Imre 1956. október 23. után Magyarország törvényes miniszterelnöke lett, pedig ez lényegesen befolyásolja tevékenységének – és társai tevékenységének – büntetőjogi megítélését. Kifejti azt is, miért nem követett el Nagy Imre hazaárulást, illetve Maléter Pál és Kopácsi Sándor zendülést.

Az Elnökségi Tanács a törvényességi óvást a maga egészében alaposnak találta. A jogi felülvizsgálat keretében – mint már az I. fejezetben utalt rá – mindekelőtt a büntetőjogi szabályok alkalmazásának törvényességét vizsgálja. Ezen belül utal egyes ténymegállapítások megalapozatlanságára, majd külön pontban az eljárási szabálysértésekre. Néhány – az egész ügy elbírálást nem érintő – részletkérdésben álláspontja eltér az óvásban foglaltaktól. Ennek indokait a megfelelő helyen kifejti.

A/

A büntetőjogi szabályok alkalmazásának törvényessége.

1. A vád tárgyává tett cselekmények elbírálásának idején alkalmazandó büntető jogszabályokat a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) és a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény (Ktbtk) tartalmazta. Nagy Imrét és valamennyi társát a BHÖ 1. pontjának 1/, illetve 2/ bekezdése – vagyis az 1946. évi VII. törvény 1. §-a – szerinti szer-

vezekedésért ítélték el. Ezeknek a rendelkezéseknek az elbírálás idején irányadó szövege a következő volt:

„1/ Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.

2/ Büntettet követ el az is, aki az 1/ bekezdésben meghatározott mozgalomban vagy szervezkedésben tevékeny részt vesz, vagy azt előmozdítja.”

Az Elnökségi Tanácsnak mindenekelőtt azt kellett vizsgálnia, hogy Nagy Imrének és társainak tevékenysége „a népi demokratikus államrend” vagy „népköztársaság” megdöntésére irányult-e.

A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény biztosította a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot és más állampolgári jogokat. A Magyarországon kialakult és az 1950-es évek elejére teljes mértékben kibontakozó struktúrában azonban az egyes állampolgári jogok gyakorlatilag nem vagy csak korlátozott mértékben érvényesültek.

Bármilyen véleménynyilvánítást vagy tevékenységet, amely akár a legkisebb mértékben eltért a „hivatalos” állásponttól – vagyis a Rákosi–Gerő-féle vezetés álláspontjától – gyakran a népi demokratikus államrend elleni támadásnak tekintettek, és az igazságszolgáltatást nem egyszer arra használták fel, hogy a politikai ellenfelekkel vagy akár a más nézeteket vallókkal a büntetőjog eszközeit alkalmazva számoljanak le.

Az Elnökségi Tanács álláspontja szerint az említett időszakban bűncselekménynek minősített cselekmények jogi felülvizsgálata során nem az akkori eltorzult politikai és igazságszolgáltatási gyakorlatból kell kiindulni, hanem az Alkotmány rendelkezéseinek helyes értelmét alapul véve kell elbírálni, hogy valamely cselekmény „a népi demokratikus államrend” ellen irányult-e. Ez vonatkozik Nagy Imrének és társainak ügyére is.

2. Nagy Imre és társai 1955–1956-ban – október 23-át megelőzően – a korabeli párt- és állami modellt, intézményrendszer reformjáért, a pártvezetés hibái és bűnei ellen léptek fel. Szóban és írásban terjesztették nézeteiket, és politikai eszközökkel is küzdöttek azok megvalósításáért. Tevékenységük az alkotmányos keretek között maradt és nem a népi demokratikus államrend megdöntésére irányult.

Az Elnökségi Tanács általánosságban leszögezi: a hatalmon lévő párt, a fennálló állami és társadalmi intézmények bírálata, illetve – az alkotmány keretei között – a megváltoztatásukra irányuló politikai tevékenység nem tekinthető az államrend elleni támadásnak.

A jelen ügyben a vád tárgyává tett cselekmények elbírálása szempontjából teljesen közömbös, hogy Nagy Imre és társai egyénileg vagy csoportosan, többé vagy kevésbé szervezeten, a párton belül vagy azon kívül fejtették-e ki eszmei tevékenységüket. Mindez nem változtat azon, hogy nem az államrend megdöntésére szervezkedtek, hanem éppen ellenkezőleg, annak megjavítására

törekedtek. A törvényességi óvás egyébként helyesen utal arra, hogy ez a tevékenységük – a Népbíróági Tanács megalapozatlan tényállítással szemben – nem volt „tervszerű, összehangolt és konspiratív”, hanem formailag is hiányoztak belőle a szervezkedésnek ezek a jellemző vonásai.

Ennélfogva az Elnökségi Tanács nem tulajdonít különösebb jelentőséget annak a jogi kérdésnek, helyesen értelmezte-e annak idején a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 216. sz. állásfoglalása az idézett törvényi rendelkezést úgy, hogy a szervezkedés különleges politikai célzat nélkül is elkövethető (törvényességi óvás 59. old.). Mivel Nagy Imrének és társainak tevékenysége objektíve sem volt alkalmas az államrend megdöntésére, a célzat vizsgálatának kérdése fel sem merül. Közömbös az is, hogy a büntetőeljárás során a vádlottak „felelősnek” érezték-e magukat valamilyen cselekményért vagy történéstért.

3. a/ A Népbíróági Tanács a Nagy Imre-csoport terhére írja, hogy kirobbantották és megszervezték az 1956. október 23-i tüntetést és kidolgozták a leendő Nagy Imre-kormány programját.

Történelmi tény, hogy az október 23-i tüntetés és az azt követő események a hosszú ideje érlelődő válság talaján kirobbant lényegében spontán reakció volt a legkülönbözőbb társadalmi csoportok részéről a merev, változtatásra képtelen párt- és állami vezetés magatartásával szemben. Előzményei között természetesen szerepet játszottak a Nagy Imre-csoport nézetei és törekvései vagy egyes tagjainak közvetlen fellépése, s a mozgásba lendült tömegek a helyzet megváltozását nagyrészt attól várták, hogy újra Nagy Imre kerül a kormány élére. Mivel magát a tüntetést végül is engedélyezték, nem tekinthető bűncselekménynek, hogy a Nagy Imre-csoport egyes tagjai közreműködtek az előkészítésében.

A leendő kormány programjának kidolgozása pedig – ami önmagában sem jogellenes – egyenesen szükségszerű volt az adott időpontban, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a korábbi vezetés már nem tudja tartani magát, és várhatóan Nagy Imrének ajánlja fel a kormányalakítást.

b/ A Népbíróági Tanács ítélete, amely szerint 1956. október 23. után a szervezkedés és az általa létrehozott mozgalom három, egymással szoros kapcsolatot tartó „gócc” köré tömörült, figyelmen kívül hagyja, hogy Nagy Imre nem valamilyen „gócot” vezetett, hanem az MDP vezetőségének előzetes állásfoglalása alapján kinevezett törvényes kormányt.

Az ítélettel szemben ugyancsak törvényesek voltak a később történt kormányátalakítások is. Ezekről a Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozattal döntött. Hasonlóképpen alkotmányos volt az ún. „kabinet” működése is; egyébként a kormány egészének folyamatos működésére az akkori helyzetben nem is volt lehetőség.

A kormány alkotmányosságának utólagos elismerését mutatja, hogy az Elnöki Tanács az 1956. november 4-ére keltezett és a Magyar Közlöny 1956. november 12-i számában közzétett 33/1956. sz. határozatával fel is mentette.

Valamely kormány tevékenységének megítélése nem büntetőjogi kérdés. Poli-

tikai felelősséggel tartozik a megfelelő alkotmányos szervezetnek és erkölcsi felelősséggel az egész nemzetnek, de a kormány tagjait az alkotmányos keretek között végzett hivatali tevékenységükért nem lehet büntetőjogi felelősségre vonni. Ezért a Nagy Imre kormánynak, illetve egyes tagjainak a hivataluk gyakorlásával összefüggő tevékenysége sem tekinthető szervezkedésnek.

c/ A Népbírószági Tanács – a bizonyítást, illetve az ismert tényeket mellőzve – nem vette figyelembe azt a rendkívüli helyzetet, amelyben a Nagy Imre-kormány működött, illetve azokat az intézkedéseket, amelyeket a törvényes rend fenntartása érdekében tett.

Így Nagy Imre október 23-án az MDP több akkori vezetőjének felszólítására tartotta meg a parlamenti beszédét, tőle várták a tömeg lecsillapítását. A következő napokban is intézkedéseket tett a közrend védelmében.

Tévesen írja az ítélet Nagy Imre terhére, hogy ellenezte a Corvin közti csoport felszámolását. Valójában azt kívánta, hogy olyan megoldást keressenek, amely nem jár nagyobb véráldozattal.

Azt is figyelmen kívül hagyja az ítélet, hogy az október 28-i tüzszünetről a pártvezetés és a kormány együttesen döntött.

A Népbírószági Tanács ítéletével szemben nem az „ellenforradalmárok felfegyverzését” szolgálta a nemzetőrség megszervezése, hanem éppen a közrend megteremtését: a fegyveres csoportok átvételét a honvédség és a rendőrség zárt kötelékébe, s ezáltal a kormány irányítása alá helyezésüket és katonai fejelem alá vetésüket.

d/ A Népbírószági Tanács bűnösnek mondta ki Nagy Imrét a BHÖ 35. pontjának /1/ bekezdése – az 1930. évi III. törvény 58. §-a – szerinti hazaárulás büntetében is. E rendelkezés szerint a hűtlenség büntetést követte el „...aki külhatalom kormányával vagy külföldi szervezettel szövetkezik vagy érintkezésbe bocsátkozik avégett, hogy a magyar állam ellen ellenséges cselekményre bírja, úgyszintén az is, aki valamely külhatalmat a magyar állam ellen háborúra vagy kényszerintézkedésre indítani törekszik”.

Az ítélet szerint ez a bűncselekmény a Varsói Szerződésből való kilépéssel, a semlegesség kinyilvánításával és az 1956. november 4-iki rádiónyilatkozattal azért valósult meg, mert Nagy Imre a külhatalmakkal érintkezésbe bocsátkozván azokat nemcsak kényszerintézkedésre bírni törekedett, de felidézte annak közvetlen veszélyét is.

A kormány semlegesség kinyilvánításával és a Varsói Szerződésből való kilépésre utaló szándéknyilatkozattal – a november 2-i ülésén még csak küldöttséget jelölt ki a tárgyalásokra – az Elnökségi Tanács álláspontja szerint nem lépte túl a hatáskörét és így tagjai nem követtek el bűncselekményt. Nem büntetőjogi kérdés, hogy mindez célszerű és időszerű volt-e.

Ugyanígy ítélandó meg Nagy Imre november 4-i rádiószózata, amely csupán az ország lakosságának és a nemzetközi közvéleménynek szánt közléseket tartalmazott.

Nagy Imre mint miniszterelnök és megbízott külügyminiszter törvényesen lépett kapcsolatba bármely külföldi kormánnyal, szervezettel vagy az ENSZ-szel. Ezért az 1956. november 2-iki jegyzék, amelyet Budapestre akkreditált külképviseletekhez intézett, valamint az ENSZ-hez küldött levelek nem tekinthetők az idézett törvényes rendelkezés szerinti „külhatalom kormányával való érintkezésbe bocsátkozásnak”, nem is szólva arról, hogy nem az volt a céljuk, hogy külföldi kormányt vagy szervezetet a magyar állam elleni ellenséges cselekményre bírjanak. Nagy Imre tehát nem követte el a hazaárulás büntettét.

e/ Tildy Zoltán és Maléter Pál ugyancsak a törvényes kormány tagjai voltak, és e minőségükben kifejtett tevékenységükkel éppen úgy nem követtek el bűncselekményt, mint Nagy Imre.

Tildy Zoltán fellépése az egypártrendszer helyett a koalíciós pártoknak a kormányba történő bevonásáért legális politikai lépés volt, a kormány bázisának szélesítését, a nemzeti összefogást célozta. Közbenjárása Mindszenty bíboros „jogainak visszaállítása” és rádióbeszédének elmondása érdekében, amit az ítélet a terhére rótt, a helyzet konszolidálására irányult, mert – reálisan alapozva Mindszenty magatartására – a beszédétől a társadalom megnyugtatását várták. Egyébként Nagy Imre úgy intézkedett, hogy a beszédet előzetesen hangszalagra kell venni, és csak az ellenőrzött beszéd hangozhat el a rádióban.

f/ A Népbírósi Tanács Maléter Pált és Kopácsi Sándort bűnösnek mondta ki mint vezetőt a Ktbt. 29. §-ába ütköző zendülés büntettében is. E rendelkezés szerint „zendülést követnek el a katonák, ha csoportosan a katonai szolgálati renddel nyíltan szembehelyezkednek”. Maga az ítélet sem állítja, hogy a katonai szolgálati renddel nyíltan szembehelyezkedő ilyen csoport Maléter Pál vagy Kopácsi Sándor vezetésével létrejött volna.

Maléter Pál a kapott parancsnak megfelelően megtisztította a fegyveresektől, majd biztosította a Kilián laktanyát. A felkelőkkel a tűzszünet elrendelése után, parancsra lépett kapcsolatba és igyekezett rendet teremteni. A törvényes kormány akaratának megfelelően járt el, majd annak tagjaként és a kormány politikáját képviselve teljesítette feladatait. Nem követte el tehát sem a szervezkedés, sem a zendülés büntettét. Az a terhére rótt bejelentés, hogy a továbbiakban nem hajlandó a honvédelmi miniszter parancsát végrehajtani, olyan körülmények között történt, amikor ismételen eredménytelenül kereste a Honvédelmi Minisztérium felelős vezetőit, és ez egymagában nem alkalmas bűncselekmény megállapítására.

Megalapozatlanul – téves ténybeli következtetéssel – állapítja meg a Népbírósi Tanács ítélete, hogy Maléter Pál előzetesen tudott a párház ostromáról, és annak sikerét előmozdította. Nincs semmi bizonyíték arra, hogy Virágh Jánosnak erről a tervről tudomása lett volna, s hogy egynapos fogvatartása azt célozta, hogy ne árulhassa el ezt a tervet. Maléter Pál tehát ezzel kapcsolatban sem követett el bűncselekményt.

g/ Hasonlóan kell megítélni Kopácsi Sándor tevékenységét is. 1956. október 23-án és a következő napokban személyesen is részt vett a felkelők elleni fegy-

veres harcban, amíg a kormány álláspontja meg nem változott. A kerületi rendőrfőkapitányságoknak nem eleve tiltotta meg az ellenállást, hanem kizárólag a reménytelen, csupán az áldozatok számát növelő ellenállás beszüntetésére adott utasítást.

Megalapozatlan az az ítéleti megállapítás, hogy Kopácsi Sándor Nagy Imre utasítására több mint 20 000 fegyvert szolgáltatott ki az ellenforradalmároknak. Az eljárás adatai szerint a belügyminiszter adott utasítást Kopácsi Sándornak fegyverek kiosztására. Egyébként a nemzetőrség felfegyverzése a kormány döntésén alapult, és törvényes volt.

Kopácsi Sándor tehát e cselekményeivel sem szervezkedést, sem zendülést nem követett el.

h/ Nem tekinthető szervezkedésnek a másik két „góc”, illetve az eddig nem említett személyek 1956. október 23. és november 4. közötti tevékenysége sem.

A Nagy Imre-kormány működésével közvetlenül összefüggő ténykedések (pl. Jánossi Ferenc titkári és szervezői, Vásárhelyi Miklós sajtófőnöki tevékenysége, a közreműködés Nagy Imre kormánynyilatkozatának és rádiószózatának megszövegezésében Donáth Ferenc) stb., a törvényes kormány feladatainak ellátását segítették elő, s ezért nem tekinthetők bűncselekménynek.

Az un. góccok keretében vagy azon kívül folytatott egyéb politikai tevékenység pedig éppenúgy nem az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, mint az 1956. október 23. előtti cselekmények (l. az előző pontokban kifejtett indokokat.)

Az ilyen jellegű cselekményekért felelősségre vont személyek nem minden időben és nem minden vonatkozásban értettek egyet Nagy Imre kormányának és a pártvezetésnek az álláspontjával. Ezt mutatja a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának kiáltványa, Donáth Ferenc felszólalása a Központi Vezetőség ülésén és lemondása, az angyalföldi munkásküldöttség követelése (ebben részt vett Gimes Miklós és Szilágyi József) stb. Ezzel a politikai tevékenységükkel sem követtek el bűncselekményt.

Itt mutat rá az Elnökségi Tanács a Népbírószági Tanács ítéleti indokolásának arra a belső ellentmondására, hogy egyrészt utal ezekre a vitákra, amelyek a „szervezkedésen” belül zajlottak, másrészt Nagy Imrét mégis felelőssé teszi „társainak” a kormány tevékenységével ellentétes tevékenysége miatt.

4. a/ 1956. november 4. után Nagy Imre és legtöbb társa a jugoszláv követségre menekült. Ott, a Népbírószági Tanács ítélete szerint, „magukat az MSZMP intézőbizottságának nyilvánítva” tovább szervezkedtek. Tény, hogy az intézőbizottság tagjainak többsége valóban a követségen tartózkodott.

Hogy a csoport érintkezésbe lépett a jugoszláv állam képviselőivel, ez egyrészt a helyzetükből adódóan elkerülhetetlen volt, másrészt – amennyiben politikai tevékenységüket folytatták (l. a november 10. körül a követségről kijuttatott körkérdéseket), az ilyen jellegű külső kapcsolatfelvétel szintén nem tekinthető

bűncselekménynek. Ugyanis nem az államrend megdöntésére irányult, hanem a még le nem zárult politikai küzdelem része volt.

b/ Az eljárás adatai alapján – az ítélet ténybeli következtetésével szemben – nem állapítható meg, hogy 1956. november 13-án e körkérdések „öszöntésére” alakult meg a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom és az Október Huszonharmadika című lap. Ugyanis ebben Gimes Miklós, másokkal együtt, ettől függetlenül is megállapodott.

Gimes Miklós 1956. november 4. utáni tevékenysége sem az államrend megdöntésére irányult, hanem ugyancsak az említett politikai küzdelem keretében tartozott és nem bűncselekmény.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a Népbírósi Tanács ítéleteiben elbírált cselekmények egyike sem bűncselekmény. Ezért az Elnökségi Tanács – a törvényességi óvást alaposnak találva – a törvénysértő ítéleteket a Be. 290. §-ának /3/ bekezdése alapján teljes egészében hatályon kívül helyezte és a rendelkező részben felsorolt személyeket a Be. 214. §-a /3/ bekezdésének a/ pontja alapján felmentette, mert a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény.

A bűnügyi költség viseléséről szóló rendelkezés a Be. 290. §-a /5/ bekezdésének utolsó mondatán alapul.

B/

Az eljárási szabályok alkalmazásának törvényessége.

Az Elnökségi Tanács a továbbiakban vizsgálta, miként alkalmazták az eljáró hatóságok az eljárási szabályokat az ügyben és – az óvásban foglaltakkal egyetértve – megállapította, hogy a büntetőeljárás több alapvető rendelkezését megsértették. Ismételten hangsúlyozni kell, hogy ezek az eljárási szabálysértések az ügy kimenetele szempontjából másodlagosak voltak.

Nagy Imre és társai ellen a többször módosított 1951. évi III. törvény és a népbírósi tanácsokról szóló 1957. évi 34. tvr. rendelkezései szerint folytatták le az eljárást. Az Elnökségi Tanácsnak a büntetőjogi szabályok alkalmazásának felülvizsgálatával kapcsolatos megállapításából kitűnik, hogy a Népbírósi Tanács ítélete több részében megalapozatlan (helytelen ténybeli következtetéseket tartalmaz), és a bíróság az eljárási szabályokat is megsértette: nem teljesítette indokolási kötelezettségét, illetve az indokolásban ellentmondások találhatóak. Kifogásolható az ítélet stílusa is, mert a ténymegállapítások mellett – nemegyszer azok helyett – „minősítő jelzőkkel” elégszik meg.

1. 1958. január 20-ig tisztázatlan volt a büntetőeljárás alá vont személyek eljárási helyzete. Csak ekkor, közvetlenül a nyomozás befejezése előtt nyilvánították terheltté őket, holott Bp. 91/B. §-ának /1/ bekezdése szerint a nyomozhatóságnak erről indokolt határozatot kellett volna hoznia, mielőtt elegendő adattal rendelkezett annak megállapításáról, ki követte el a bűncselekményt. A határozatnak tartalmaznia kellett volna a bűncselekmény rövid indokolását is. Ez az eljárási szabálysértés korlátozta az említett személyek védekezési jogát, mert nem közölték velük az eljárás alapjául szolgáló tényeket, s csak 1958.

január 20-án biztosították számukra a védőválasztás lehetőségét is. Ezenfelül a terhelte nyilvánítás az előzetes letartóztatás elrendelésének feltétele is volt (l. a Bp. 97. §-át), ezt megelőzően törvényesen el sem lehetett volna rendelni ezt a kényszerintézkedést.

2. A nyomozás során és a tárgyaláson is megsértették a Bp. 3. §-ának rendelkezéseit, amely szerint az eljárás minden szakában ki kell deríteni és figyelembe kell venni a mentő és a büntetést enyhítő körülményeket is. Nagy Imre és társai számos, a Népbíróság által fel nem derített és ennek folytán figyelembe sem vett körülményre és bizonyítékra hivatkoztak. A terhelő körülményeket egyoldalúan előtérbe állító eljárás megalapozatlan ténymegállapításokat és téves büntetőjogi értékeléseket eredményezett.

A tárgyaláson Nagy Imrének és társainak nem volt módja arra, hogy védekezéseiket összefüggően adhassák elő (Bp. 94. § /2/ bekezdés), illetve, hogy az egyes események hátterére, nemzetközi vonatkozásaira, mások tevékenységére és szerepére vonatkozó védekezéseiket előterjeszthessék.

3. Az 1957. évi 34. sz. tvr. 2. §-ának /3/ bekezdése szerint az eljáró Népbírósági Tanács vezetőjét a Legfelsőbb Bíróság elnöke jelölte ki. Ez ugyan formálisan meg is történt, de a Népbírósági Tanács vezetőjére és tagjaira, sőt a jegyzőkönyvvezetőre és a tárgyaló ügyész személyére is a Belügyminisztérium tett „javaslatot”. Ténylegesen a javasolt személyek jártak el az ügyben.

A Népbírósági Tanács tagja volt mindkét ügyben Lakatos Péterné, akinek a férje a Köztársaság téri események egyik áldozata volt. Bár a vádirat Nagy Imre és társai terhére róttá az 1956. október 23-i események kirobbanását, Maléter Pált illetően pedig azt, hogy előzetesen tudott a párház ostromáról és annak sikerét előmozdította. Ilyen körülmények között Lakatos Péternével szemben kizárási ok merült fel (a Bp. 13. §-ának e/ pontja szerinti elfogultság), ezért azt haladéktalanul be kellett volna jelentenie, s a továbbiakban nem járhatott volna el az ügyben.

4. Eljárási szabályt sértett a Népbírósági Tanács azzal is, hogy a nyilvánosságot az egész tárgyalásról kizárta, beleértve az ítélet kihirdetését. Ennek a Bp. 7. §-a szerinti feltételei nem állottak fenn. Nem kétséges, hogy nyilvános tárgyaláson a vádlottak sikeresebben védekezhettek volna, és mód nyílott volna arra, hogy sorsukat a közvélemény figyelemmel kísérje.

5. A Népbírósági Tanács először 1958. február 5-én és 6-án tartott tárgyalást az ügyben. A második tárgyalási napon pótnyomozást rendelt el, és az iratokat visszaküldte a legfőbb ügyésznek. Ezután – dr. Szilágyi József elkülönített ügyének tárgyalását nem számítva – több mint négy hónap múlva, 1958. június 9-én tartott újabb tárgyalást, mégpedig megváltozott összetételű tanácsban. A Bp. 153. §-ának /2/ bekezdése értelmében 1958. június 9-én előlről kellett volna kezdeni a tárgyalást, mivel a tanács összetételében változás történt, és a korábbi tárgyalás óta egy hónapnál hosszabb idő telt el. Ezzel szemben a Népbírósági Tanács nem hallgatta ki újra teljes részletességgel a vádlottakat, hanem a korábbi jegyzőkönyv felolvasásával folytatta a tárgyalást. Ezzel olyan el-

járási szabálysértést követett el, amely miatt az akkori törvényes rendelkezések (a Bp. 202. §-ának b/ pontja) szerint feltétlenül hatályon kívül kellett helyezni bármely bírósági ítéletet.

6. Maléter Pál és Kopácsi Sándor ellen a legfőbb ügyész már 1957. február 28-án vádat emelt a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumánál. A Katf. I. 125/1957. sz. iratokból megállapítható, hogy a bíróság előkészítő ülést tartott, majd tárgyalást tűzött ki az ügyben. A tárgyalást utóbb elhalasztotta, majd 1957. augusztus 29-én – a vád elbírálása nélkül — irattárba helyezte az ügyet. (A nyomozási anyag holléte ismeretlen.)

7. Dr. Szilágyi József ügyének elkülönítésére és vele szemben külön ítélet meghozatalára nem volt törvényes indok.

Az Elnökségi Tanács – Nagy Imrének és társainak felmentésére tekintettel – a felsorolt súlyos eljárási szabálysértéseket illetően annak megállapítására szorítokzik, hogy az ellenük lefolytatott nyomozás és népbírósági tárgyalás alakilag sem volt törvényes. Mindenek előtt azt kell kiemelni: az Alkotmány és a bírósági törvény akkor hatályos rendelkezései kimondták, hogy a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve, a gyakorlatban azonban ezek a törvények erősen korlátozottan érvényesültek. Különösen a politikai ügyekben – mint ez az eljárás is igazolja – hiányoztak az alkotmányos elvek érvényesülésének működési biztosítékai. Ennek oka nem a korabeli téves tudományos nézetekben keresendő, inkább az elmélet próbálta időnként „igazolni” a gyakorlat torzulásait.

A törvényességi óvás szerint az 1950. évi II. törvény (Btá) 7. §-ának rendelkezésére tekintettel a Népbírósági Tanácsnak vizsgálnia kellett volna, hogy a jugoszláv nagykövetségre menekült személyeket nem illet-e meg személyes mentesség. A jugoszláv és a magyar kormány ugyanis 1957. november 21-én olyan megállapodást kötött, amelyben a magyar kormány garanciát adott arra, hogy Nagy Imrét és társait a korábbi magatartásuk miatt nem vonja büntetőjogi felelősségre. A nemzetközi egyezmény szerinti személyes mentesség pedig – az óvás szerint – magyar állampolgárra is vonatkozik, ezért a bíróságnak be kellett volna szereznie az egyezményt és meg kellett volna állapítania joghatóságának hiányát.

Az Elnökségi Tanács álláspontja szerint azonban diplomáciai és a nemzetközi jogon alapuló egyéb mentesség Nagy Imrét és társait nem illette meg, mert ennek jogi feltételei nem állottak fenn.

A Btá. 7. §-a úgy rendelkezett, hogy a területenkívüliséget vagy személyes mentességet élvező személyek büntetőjogi felelősségére a nemzetközi szerződés vagy egyezmény, ennek hiányában pedig a nemzetközi gyakorlat irányadó. E rendelkezés nem utal arra, hogy a személyes mentesség csak külföldi állampolgárokra vonatkozik, de az egész jogintézmény szabályozásából ez következik. Ilyen jellegű mentességet tehát a magyar kormány érvényesen nem is adhatott, s az egyezmény helyes értelme szerint csupán arra tett ígéretet, hogy Nagy Imre és társai ellen nem indítanak büntetőeljárást és nem

emelnek vádat. Ezt az ígétét nem tartotta meg, s ez politikailag és erkölcsileg kifogásolható.

A Bp 144. §-a /1/ bekezdésének b/ pontja – az akkor hatályos eljárási szabály – szerint a bíróság felfüggeszti az eljárást, ha területenkívüliségre vagy személyes mentességre vonatkozó kérdés esetén az igazságügyminiszter döntését kell bevárni. Az adott ügyben azonban ez szükségtelen lett volna, mert a kormánynak – a sajtóban is közzétett – nyilatkozata volt irányadó, amely szerint Nagy Imre és társait nem illeti meg mentesség. Ezt a kérdést tehát a Népbírósi Tanácsnak nem kellett vizsgálnia, a benyújtott vádiratot köteles volt elbírálni.

Losonczy Gézával szemben, aki még a vádirat benyújtása előtt meghalt, a legfőbb ügyész a nyomozást a Be. 139. § /1/ bekezdésének a/ pontja alapján megszüntette. A reá vonatkozó ténymegállapításokat az Elnökségi Tanács mellőzi, annak leszögezése mellett, hogy nem alkalmasak bűncselekmény megállapítására.

Végül az Elnökségi Tanács megjegyzi, hogy a legfőbb ügyész a törvényességi óvás elbírálásához szükséges és az adott ügyre tartozó összes iratokat a rendelkezésére bocsátotta.

B u d a p e s t , 1989. július hó 6. napján.

Dr. Szilberek J. sk. az Elnökségi Tanács elnöke, Dr. Czili Gyula sk. előadó;
Dr. Berkes György sk., Dr. Domokos Jenő sk., Dr. Fehér István sk., Dr. Pálinkás György sk., Dr. Rabóczky Ede sk. az Elnökségi Tanács tagjai.

Dr. Szeder Gyuláné
[aláírása]

Eredeti példány Dornbach Alajos birtokában.

Az irat másolata megtalálható az 1956-os Intézet Könyvtárban, Kézirattár, 751. sz.